

BAÇINI

SANAT DERGİSİ / ART JOURNAL

Yıl / Year: 1, Cilt / Volume: 1, Sayı / Issue: 1
Ocak / January 2023
Ss. / Pp. 1-13

Yayına Geliş Tarihi / Article Arrival Date
27.01.2023

Yayımlanma Tarihi / The Publication Date
31.01.2023

TÜRK ÇİNİ SANATINDA BİR TEKNİK: BAÇINI¹

Yavuz Kaan KONUK²

Umut Barış USTABULUT³

Furkan BAYRAK⁴

Özet

Tarih boyunca önemli güzergâhlar üzerinde bulunan Bayburt, tarihin her döneminde vazgeçilmez bir ticari geçiş noktası olmuştur. Osmanlı döneminde doğuya yapılacak seferlerde mühimmatın depolanıp dağıtıldığı bölge konumundadır. Bu durum şehrin kurulduğu ilk günden bugüne farklı medeniyetlere ait çeşitli mimari yapıların inşa edilmesine olanak sağlamıştır. Bayburt Kalesi, şehre gelenlerin çok uzak mesafelerden bile görebildiği, jeopolitik ve stratejik özellikleri ön planda olan üç tarafını Çoruh nehrinin sardığı, baçini tarzı çini süslemeleri ve 20 civarı kitabesi ile seyyahların ve tüccarların dikkatini çekmeyi başarmıştır. Oldukça süslü güneş ışınıyla parlayan ve ona bakanları büyüleyen kalenin baçini çinileri bir güç ve zenginlik sembolü olarak kabul edilmelidir. Mimaride kullanılan çeşitli süsleme unsurları arasında, Selçuklu döneminde eserlerin beden duvarlarında ve minarelerinde, Osmanlı dönemi mimari eserlerinin içinde karşımıza çıkarak eserlere renk katan çini süsleme, Türk sanatında oldukça sık kullanılan gelişmiş bir süsleme tekniğidir. 13. yüzyılın ilk yarısında Anadolu’da inşa edilen cami, türbe gibi dini yapılarda ve saray gibi sivil yapılarda oldukça sık gördüğümüz çini süslemelerin en dikkat çekici örnekleri, Kubadabad Saray’ında ortaya çıkarılmıştır. Anıtsal mimari yapılarda daha çok karşımıza çıkan beden duvarlarının içini veya dışını hareketlendiren, cepheye renk katan süsleme unsurunun farklı uygulama teknikleri vardır.

¹ Bu makale Türk Dünyasında Alp Kadın Sempozyumunda sunulan “Bayburt Şehrinin İskânında Bir Alp Kadın: Melike Sultan” adlı bildirdiden geliştirilmiştir.

² Bayburt Üniversitesi, Öğretim Görevlisi, yavuzkonuk@bayburt.edu.tr ORCID: 0000-0002-1840-3487.

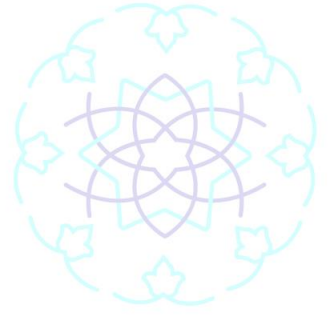
³ Bayburt Üniversitesi, Öğretim Görevlisi, umutbarisustabulut@bayburt.edu.tr ORCID: 0000-0002-2870-7644.

⁴ Marmara Üniversitesi, Doktora Öğrencisi, furkanbayrak2391@gmail.com ORCID: 0000-0002-9526-090X

BAÇINI

SANAT DERGİSİ / ART JOURNAL

Bu çalışmada üzerinde çok durulmamış bazen “kakma” olarak da adlandırılmış Bayburt Kalesi beden duvarlarını süsleyen “baçini” tarzı çiniler hakkında bilgi verilerek Türk sanatındaki yeri ve önemi belirlenecektir. Çalışma verileri doküman analizi yöntemi ile toplanmış, verilerin analizleri ise içerik çözümleme tekniğine uygun olarak yürütülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Türk Sanatı, Çini, Baçini.

A TECHNIQUE IN TURKISH TILE ART: BACINI

Abstract

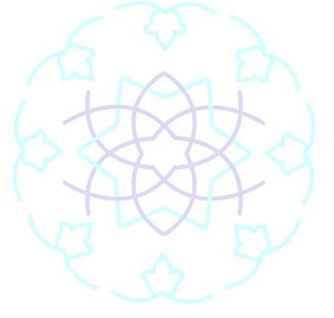
Bayburt, which has been on important routes throughout history, has been an indispensable commercial transit point in every period of history. It is the region where ammunition was stored and distributed during the expeditions to the east during the Ottoman period. This situation has allowed the construction of various architectural structures belonging to different civilizations since the first day of the city's establishment. Bayburt Castle has managed to attract the attention of travelers and traders with its Baçini style tile decorations and about 20 inscriptions, which are surrounded by the Çoruh River on three sides, which can be seen even from a long distance by those who come to the city. The castle tiles of the castle, which shine with the very ornate sunbeam and enchant those who look at it, should be considered a symbol of power and wealth. Among the various decorative elements used in architecture, tile decoration, which adds color to the works by appearing on the body walls and minarets of the works in the Seljuk period, and in the architectural works of the Ottoman period, is an advanced decoration technique that is used quite frequently in Turkish art. The most striking examples of tile decorations, which we see quite often in religious buildings such as mosques and tombs built in Anatolia in the first half of the 13th century, and in civil buildings such as palaces, were unearthed in the Kubadabad Palace. There are different application techniques of the ornamental element that activates the inside or outside of the body walls and adds color to the facade, which is more common in monumental architectural structures. In this study, the place and importance in Turkish art will be determined by giving information about the "baçini" style tiles adorning the main walls of Bayburt Castle, which has not been emphasized much and is sometimes also called "inlay". The study data were collected with the document analysis method, and the analyzes of the data were carried out by the content analysis technique.

Key words: Turkish Art, Tile, Bacini

BAÇINI

SANAT DERGİSİ / ART JOURNAL

Giriş

Bayburt Kalesi, Anadolu kaleleri içinde sağlam olarak günümüze gelebilmiş önemli kalelerden bir tanesidir. Şehre gelen ziyaretçilerini yüksek bir tepede, sarp kaya üzerinde karşılayan kale Anadolu Selçuklu Erzurum Meliki Muğisüddin Tuğru Şah döneminde bugünkü şeklini almıştır (Uluçam, 1994; Eryılmaz, 2019). Kaleyi önemli kılan yüksek ve stratejik olarak yerleştirilmiş kulelerinin yanı sıra beden duvarlarında yer alan baçini tarzında çinilerdir.

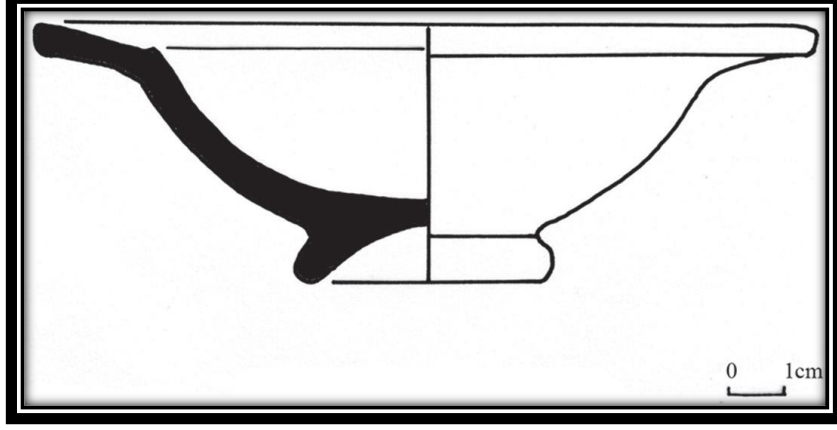
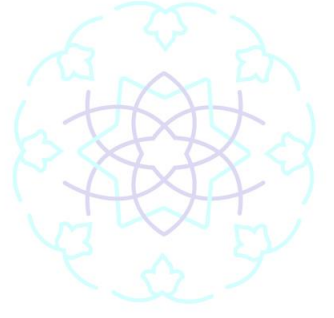
Orta Çağ'dan günümüze kadar genellikle kale, cami ve türbe gibi dini yapıların beden duvarlarına nadiren de olsa içlerine parlak, şeffaf sır ile kaplanmış seramik kapların sıklıkla yuvarlak, kare ve dörtgen şeklinde yerleştirilmesinden oluşan dekoratif uygulamaya “baçini” denilmektedir (Şekil 1).

İtalyan sanat tarihçisi G. Passeri bu süsleme tarzına ilk işaret eden ve tanımlayan kişi olmuştur. Passeri baçiniyi; “güneş ışıklarını çukurluklarda toplayıp büyük bir çekicilik ile yansıtarak görmekten zevk alınan renkli ve sırlı toprak leğenler” olarak tanımlar (Vallauri, 2017, s. 184-194). Baçinilerin yerleştirilecekleri yapının yeri ve konumuna göre özel olarak yapıldığı belirtilmektedir. (Nicolai and Vallauri, 1986, s.104)

BAÇİNİ

SANAT DERGİSİ / ART JOURNAL

Şekil 1. Baçini çizim (Vallauri, 2011).

Türkçede “çanak” ve “kâse” anlamında kullanılan “baçini” İtalyanca bir terim olup bu dilde leğen anlamında kullanılmaktadır (Şekil 2). Kelime anlamıyla “baçini” hakkında birçok farklı görüş olsa da özellikle sanat tarihi alanında kullanımı; bezeme oluşturmak amacıyla yapıların belirli bölgelerine yerleştirilen seramik kaplara verilen isimdir (Polat & Orhanlı, 2020, s. 672-701). Ayrıca “bacini” mimari yapıya uygulanan kakma çiniler olarak da tanımlanmaktadır (Demiriz, 1973, s. 175-208; Çalııcı Pala, 2018, s. 347-368; Ayduşlu, 2012, s. 17-33)

Şekil 2. Paris Saint Laurent Kulesi’nde yer alan Baçini (Grascaux, 2010).

Türk Çini Sanatında Bir Teknik: Baçini

Yıl / Year: 1, Cilt / Volume: 1, Sayı / Issue: 1

Ocak / January 2023

BAÇINI

SANAT DERGİSİ / ART JOURNAL

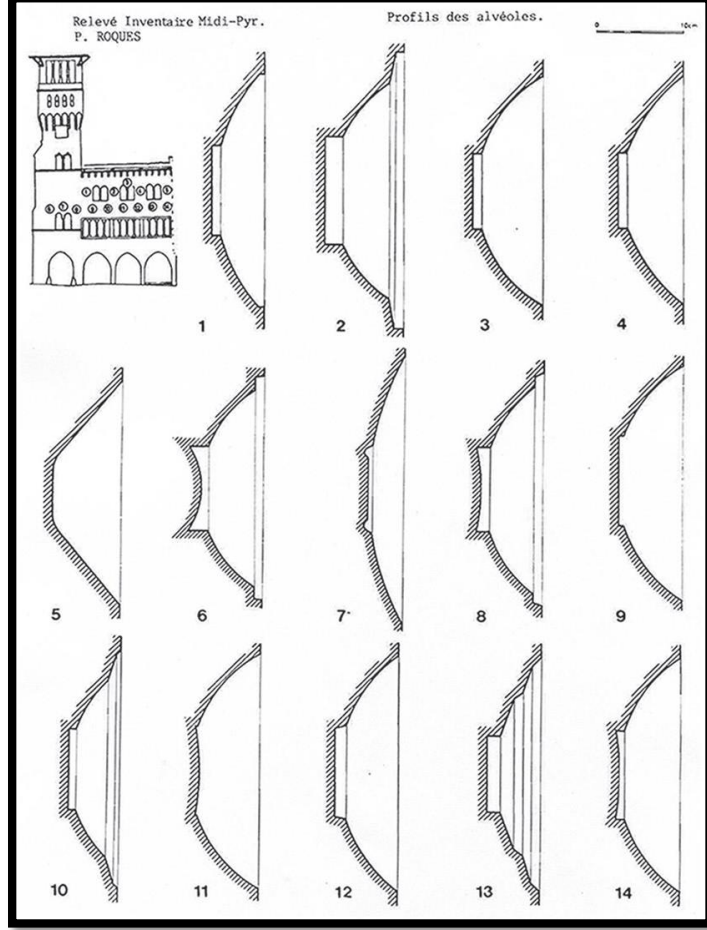
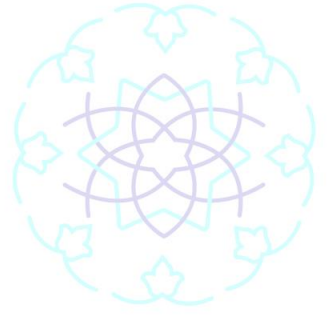

Bu dekoratif teknikte bir renk zevkinin, bir estetiğin parçası ve aynı zamanda tuğla, taş veya mermerden oluşturulan ölçülü mimari yapıları canlandırmak için ekonomik bir malzeme kullanımının etkili şekilde ele alındığı anlaşılmaktadır (Vallauri, 2011, s.186). Taşlardaki oyukların kesilmesi, tuğla yataklarındaki kabukların temizlenmesi ve bunların mimari elemanlara göre düzenlenmesi gibi etmenleri göz önüne aldığımızda “baçini” uygulamasının yapıların inşa edilmeye başladığından itibaren yapım programında yer aldığı düşünülebilir.

Bu süsleme unsurunun ne zaman ve nerede ortaya çıktığı kesin olarak bilinmemektedir. Kullanım alanı çok geniş bir zaman diliminde geniş bir coğrafyada sürdürülmüştür. Uzak Doğu’da Endonezya, Tayland; Doğu Afrika’da Kenya; 11. yüzyılın ortalarında İran; 13. yüzyılın ilk yarısından itibaren Anadolu ve Mısır’da İslam mimarisinin bir parçası olmuştur. 13. ve 14. yüzyıllarda Gürcistan’da bir manastırda yine bu biçini uygulaması görülmektedir. Azerbaycan Maraga’da yer alan Kumbet-i Surh erken tarihli örneklerdendir (Polat & Orhanlı, 2020, s. 672-701). 1147 tarihinde inşa edilmiş yapının taç kapısının alınlığında yer alan tek renk sırlı seramik kâse bu geleneğin Türk dönemi eserleri arasındaki en erken tarihli yapılarından biridir (Abad, 2015, s. 64). Anadolu’da Ankara’da çoğu Selçuklu ve Osmanlı yapısında da karşımıza çıkmaktadır (Karasu, 2022, s. 349-384).

11. yüzyıla ait İtalya’nın Pisa bölgesindeki kiliselerde, benzeri görülmemiş bir ölçekte dekorasyon olarak biçini veya seramik kâseler kullanılmıştır. Hala var olan yüzlerce kâse İslam dünyasından Pisa’nın Akdeniz’deki Müslüman topraklara karşı askeri seferler düzenlediği ve onlarla ticaret yaptığı bir dönemde bu bölgeye getirildiği düşünülmelidir (Şekil 3).

Şekil 3. Baçini çizimleri ve cephede konumlarını gösterir çizim (Vallauri, 2011).

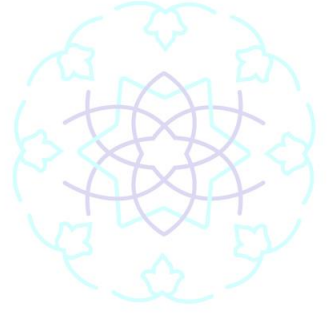
Anadolu’da Türk döneminde “baçini” uygulamalarının ilk örnekleri Anadolu Selçuklu ve ilk Türk beylikleri döneminde karşımıza çıkar. Anadolu’nun farklı bölgelerinde yer alan Selçuklu çağı mimari eserlerinin iç ve dış cephelerine yuvarlak, kare veya dörtgen oyulmuş ve sonrasında bu alanlara yerleştirilmiş seramiklere rastlamak mümkündür.

Baçiniler, genelde tuğladan inşa edilmiş yapılarda karşımıza çıkmaktadır. Bunun sebebi tuğlanın daha kolay işlenebilir malzeme olmasıyla açıklanabilir. Bayburt Kalesi’nde ise baçini oyukları taş malzemeli beden duvarlarında görülür. Halk arasında kale duvarlarını süsleyen baçinilerin güneşin beden duvarlarına çarpmasıyla çok uzak mesafelerden bile parladığı ile ilgili

BAÇINI

SANAT DERGİSİ / ART JOURNAL

anlatılar hala dolaşmaktadır. Elbette bu durumu Elhamra Sarayı'nda ziyaretçilerini öğle vaktinde havuz başında güneşin dik açısı ile geldiği saatte bekleten sultanın yaptığı gibi bir güç gösterisi olarak görmek mümkündür¹. XIII. yüzyıl sonlarına ait Tercan Mama Hatun Türbesi'nin külahında, Doğu Anadolu'da özellikle Kemah'ta "baçini" örneklerinin en erken tarihlilerine rastlamak mümkündür. Kemah türbelerinde ve Divriği Kale Mescidi'nde önceleri bağinilerin olduğu düşünülen oyuklara karşımıza çıkmaktadır (Konuk & Ustabulut, 2022, s. 377-382).

Baçini uygulamaları Ani Kalesi'nde karelerle oluşturulan haç motifinin ortasında kâse şeklinde (Şekil 4), Bayburt Kalesi'nde üçerli gruplar halinde yuvarlak, kare ve dörtgen biçiminde sur duvarlarında karşımıza çıkmaktadır.

Şekil 4. Ani Kalesi sur yüzeylerindeki haç motifleri (Scott Redford- Eryılmaz).

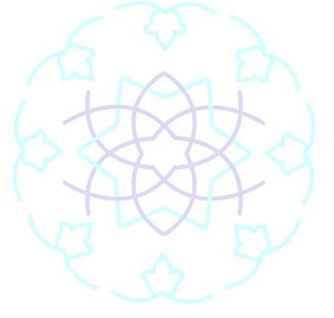
1911 yılında Bayburt bölgesine gelen şarkiyatçı araştırmacı Orbeli, kalenin beden duvarlarında çok sayıda çini tabak ve çanak olduğunu mor ve firuze renklerin ağırlıkta olduğunu belirtmiştir. Bayburt Kalesi'ne ait zamanla tahrip olmuş ve parçalanmış orijinal küçük bir bağini parçası bulunmaktadır

¹ Havuz başında bekleyenler suyun temizliği ile suya vuran güneş ışınlarının etkisi ile karşı tarafı görmekte zorlanmış hatta karşıda duran kişi sadece bir silüet gibi görünürmüş çünkü suya vuran güneş ışınları karşı tarafın görünmesini güçleştirmiş.

BAÇINI

SANAT DERGİSİ / ART JOURNAL

(Eryılmaz, 2019). Kalenin batı sur duvarında kalan bu küçük parçadan anlaşıldığı üzere kalenin firuze renkli çinilerle döşendiği belirlenebilmektedir (Şekil 5).

Şekil 5. Bayburt Kalesi sur yüzeyindeki kalan tek baçini parçası (Eryılmaz).

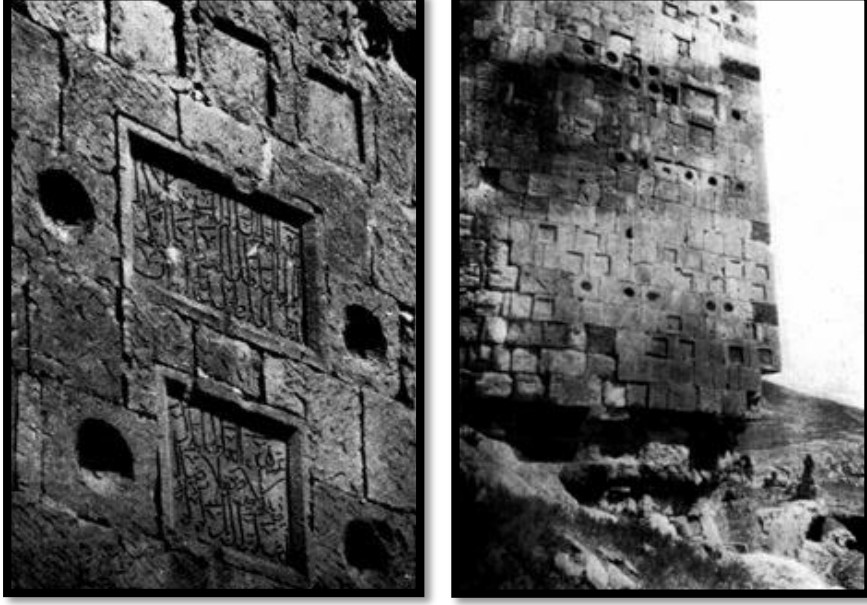
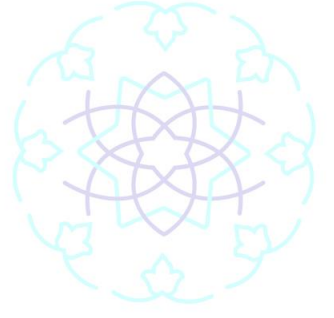
Bayburt Kalesi deyince akla ilk gelen jeopolitik konumu ve stratejik önemi ve beden duvarlarında yer alan süslemeleridir. Kalenin mimarisi kadar süsleme programı ilginçtir. Çok uzaklardan dikkati çekmek amacıyla, duvarlar üzerinde çanak biçiminde çiniler yerleştirilmiştir (Şekil 6-7). Kale bu sayede gelen seyyahların dikkatini daha fazla çekmiş ve çeşitli araştırmacılar tarafından kale incelenmiştir.

BAÇINI

SANAT DERGİSİ / ART JOURNAL

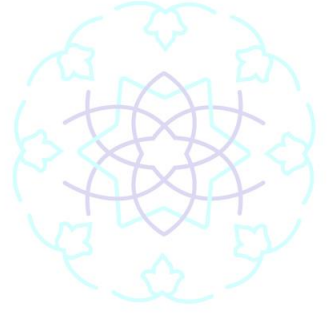
Şekil 6-7. Bayburt Kalesi baçini yuvaları (Orbeli, 1915).

1911 yılında Bayburt bölgesine gelen araştırmacı I.A. Orbeli anılarında; “Duvarların bazı yerlerinde çini tabak ve çanaklar oturtulmuştur. Duvarların muhtelif yerlerinde çok sayıda çini oyuğu bulunuyor. En fazla çiniyi iki burçta gördüm. Üçgen şekilli olanında mor ve firuze renginde üç adet vardı. Bu çiniler duvarlar için özel olarak yapılmadığı ve sıradan çini tabakların duvarları süslemek maksadıyla konulduğu görüşümdedir. Tabanın birinde gördüğüm desen Ani Kalesi çanakları üzerindeki desene benziyordu. Yerli halkın söylediğine göre çeşitli renklere boyanmış tabak ve çanaklar son zamanlara kadar büyük bir oranda korunagelmiştir. Ancak gelip geçen yolcu gezgin ve yerli antikacıların dikkatini çekmiş ve tanesi birer liradan satılmaktaymış. Yalnız pazarda aramama rağmen bu tabaklardan bulamadım” demektedir. Fakat Orbeli 1911 yılında Bayburt ziyareti esnasında çinilerin satılmak için yerlerinden söküldüğü iddiasında bulunsa da, 1828-1829 Osmanlı - Rus Savaşında Bayburt’a gelen General Paskeviç komutasındaki askerlerin Bayburt Kalesinin burçlarını, mahallesini ve camisini tahrip ettiklerini, işgalden bir yıl sonra kente gelen Fransız gezgin C. Texier’in kitabında yazdığını hatırlamak gerekir (Çiğdem & Ekşi, 2016).

Türk Çini Sanatında Bir Teknik: Baçini

Yıl / Year: 1, Cilt / Volume: 1, Sayı / Issue: 1

Ocak / January 2023

Sonuç

Bayburt Kalesi beden duvarlarında karşımıza çıkan baçinilerin nerede ve ne zaman üretildiği bilinmemekle beraber, kale içerisinde veya kaleye yakın bir bölgede üretilmiş olma ihtimali bulunmaktadır. Bayburt Kalesi içinde ve çevresinde yürütülen kazı çalışmalarında bugüne kadar bir çini fırınına rastlanmamıştır. Fakat çini yapımında kullanılan üçayak gibi araç gereçler ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca İtalyan, Venedikli ve Cenevizli tüccarların bölgenin İlhanlı hâkimiyetinde olduğu dönemde yoğun ticari faaliyet içinde olduğu anlaşılmaktadır. İslam dünyasında gördükleri bu uygulamayı kendi ülkelerine de götüren bu tüccarların bu uygulamayı doğudan alarak şehre getirdikleri düşünülmektedir. Bayburt Kalesi'nde yer alan baçiniler ile ilgili diğer bir görüş ise kalenin bugünkü şeklini aldığı beden duvarlarının onarıldığı çeşitli burçların eklendiği Erzurum Meliki Muğisüddin Tuğru Şah döneminde hem komutan hem de kitabelerde mimar olarak ismi geçen Üstaddar Ziyeddin Kütval Lülü tarafından yapıldığı yönündedir. (Konuk ve Ustabulut, 2022 s.377-382). Kalenin ihtişam, süsleme unsurları ve çok sayıda kitabe göz önüne alındığında sarf edilen para ekonomik olarak büyük bir güç göstergesidir (Şekil 8-9).

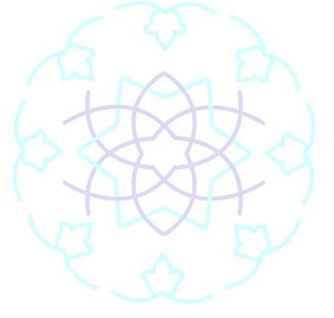

Şekil 8. Bayburt Kalesi motifleri tahmini olarak yerleştirilmiş güncel baçini örnekleri.

BAÇINI

SANAT DERGİSİ / ART JOURNAL

Kalede yer alan kitabelerden anlaşıldığı üzere, adı geçen Üstaddar Zıyeddin Kütval Bey Lülü'nün Zengi kaynaklı bir mimardır. Lülü süsleme kompozisyonuna nasıl bir katkı da bulunmuştur burası tam olarak anlaşılamamaktadır. Kendisinin "Mi'mar-ül Emir" deyimini kullanması onun Emir'in baş mimarı olduğunu göstermektedir. Mimar Lülü ismi, Bayburt kalesi haricinde başka yapıda karşımıza çıkmamaktadır. Bayburt Kalesi'nde görülen süsleme kompozisyonu şehirde başka yapıda karşımıza çıkmamaktadır. Anadolu'da bu dönemde gezici mimar ve ustaların varlığı bilinmektedir. Buna bağlı olarak taş ustalarının gezici olması yüksek ihtimaldir. Mengücek topraklarında tercih edilen bu biçinileri yapan ustaların Bayburt'a gelmesi Behramşah'ın bir hediyesi olarak düşünülebilir. Sanat eserleri incelendiğinde etkileşimler sonucu benzer uygulamaların farklı coğrafyalarda karşımıza çıktıklarını görüyoruz. Bu etkileşimler genellikle, savaş ve ticaret yoluyla olmaktadır. Ayrıca evlilik gibi bağlarla da benzer uygulamaların farklı yerlerde oluştuğunu görüyoruz. Bayburt bölgesi önemli ticaret yollarının üzerinde yer almaktadır. Ticaret her türlü etkileşimde önemli bir etkidir. İslam dünyasının 10. yüzyılının son çeyreğine ait en eski seramiklerini San Zeno ve San Piero Grado kiliselerinin cephelerini süslemesi tesadüf olarak açıklanamaz. Parlak renklerle kaplanmış veya şeffaf sarı, yeşil hatta mavi renkli seramikler sır altında bitkisel ve geometrik süslemelerle bezenmiştir.

Şekil 9. Bayburt Kalesi motifleri tahmini olarak yerleştirilmiş güncel biçini örnekleri.

Türk Çini Sanatında Bir Teknik: Baçini

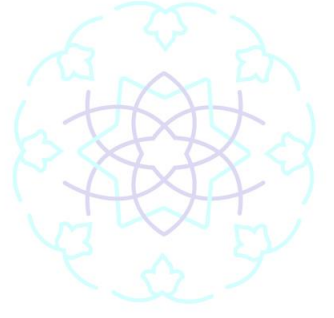
Yıl / Year: 1, Cilt / Volume: 1, Sayı / Issue: 1

Ocak / January 2023

BAÇINI

SANAT DERGİSİ / ART JOURNAL

Bu dekoratif süsleme unsurları Fas, Cezayir ve Tunus gibi Müslüman Akdeniz ülkelerine daha sonra Sicilya, İtalya Moyalika, İspanya'da Hristiyan nüfusun yoğun olduğu Valencia gibi bölgelere yayılmıştır (Karasu, 2022, s. 349-384). Son dönemde Bayburt Kalesi'nde yürütülen restorasyon çalışmalarında sur cephelerinde bulunan baçini boşlukları, 13. yüzyılın ilk yarısında sık kullanılan çini motifleri ve renkleri İznik'te üretilen güncel örneklerle donatılmıştır (Şekil 8-9). Çiniler; bitkisel geometrik ve figürlü kompozisyon şeklinde, turkuaz, kobalt mavisi, firuze ve beyaz renklerde uygulanmıştır.

Türk Çini Sanatında Bir Teknik: Baçini

Yıl / Year: 1, Cilt / Volume: 1, Sayı / Issue: 1

Ocak / January 2023

BAÇINI

SANAT DERGİSİ / ART JOURNAL

Kaynakça

- Abad, M. (2015). Tarihi Ve Sosyo-Kültürel Yönleriyle Bir İlhanlı Başkenti: Meraga. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ayduşlu, N. (2012). Selçuklu Ve Beylikler Döneminde Kakma Çiniler Ve Günümüz Sanatından Bir Kaç Örnek. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 0(29), 17-33.
- Çalışıcı Pala, İ. (2018). Türk Çini Sanatında Kullanılan Teknikler. E. D. Konak (Dü.), *21. Yüzyılda Türk Sanatı: Meseleler ve Çözüm Önerileri Milletlerarası Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde, (s. 347-368).
- Çiğdem, S., & Ekşi, F. M. (2016). L. T. Guzalıyan'ın "Bayburt Kalesinin Neşredilmemiş Kitabeleri" Adlı Makalesi. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*(36), 137-172.
- Demiriz, Y. (1973). Mimari Süslemede Renk Unsuru Olarak Kullanılan Keramik Çanaklar. *Sanat Tarihi Yıllığı*(5), 175-208.
- Eryılmaz, D. (2019). Bayburt Kale Kazısı Sermaik Buluntuları. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karasu, Y. E. (2022). Ankara Yapılarında Bacini Uygulamaları. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 349-384.
- Konuk, Y. K., & Ustabulut, U. B. (2022). Bayburt Şehrinin İskanında Bir Alp Kadın: Meklike Sultan. *Türk Dünyasında Alp Kadın Sempozyumu* (s. 377-382). Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Polat, T., & Orhanlı, O. (2020). Adıyaman Camilerinde Süsleme Unsuru Olarak "Bacini" Uygulamaları. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(35), 672-701.
- Vallauri, L. (2011). Les "bacini": disques de lumière en Méditerranée et sur les façades du Midi français. Les couleurs de la ville: Réalités historiques et pratiques contemporaines, Viviers, France, 185-194.